

Wyrok z dnia 8 grudnia 2005 r.

I UK 99/05

Całkowita niezdolność do pracy oraz niezdolność do samodzielnej egzystencji dziecka osoby ubezpieczonej w chwili jej śmierci uzasadnia nabycie prawa do renty rodzinnej niezależnie od tego, w jakim okresie powstała (art. 63 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.), a jeżeli rencista zmarł wskutek choroby zawodowej to dziecku przysługują jednorazowe odszkodowania na podstawie art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz.U. Nr 199, poz. 1673 ze zm.).

Przewodniczący SSN Barbara Wagner, Sędziowie SN Józef Iwulski (sprawozdawca), Roman Kuczyński.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 8 grudnia 2005 r. sprawy z odwołania Wiktora W. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w C. o odszkodowanie, na skutek kasacji organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Krakowie z dnia 10 grudnia 2004 r. [...]

o d d a l i ł kasację.

U z a s a d n i e n i e

Wyrokiem z dnia 10 grudnia 2004 r. [...] Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Krakowie zmienił wyrok Sądu Rejonowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych dla Krakowa-Nowej Huty w Krakowie z dnia 28 maja 2004 r. [...], w ten sposób, że przyznał Wiktorowi W. prawo do jednorazowego odszkodowania z tytułu śmierci jego matki wskutek choroby zawodowej. Podstawą faktyczną tego rozstrzygnięcia jest ustalenie, że matka odwołującego się zmarła w dniu 22 lipca 2003 r. wskutek choroby zawodowej. W chwili śmierci była uprawniona do renty z

ubezpieczenia wypadkowego. Odwołujący się urodził się w dniu 30 października 1948 r. i po raz pierwszy stwierdzono u niego całkowitą niezdolność do pracy w dniu 2 lutego 1990 r., gdy miał ukończone 41 lat życia. Całkowitą niezdolność do pracy oraz do samodzielnej egzystencji stwierdzono u ubezpieczonego od dnia 22 kwietnia 2003 r.

Sąd Okręgowy stwierdził, że przesłanki prawa do jednorazowego odszkodowania członka rodziny ubezpieczonego, który zmarł wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej określa art. 13 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz.U. Nr 199, poz. 1673 ze zm.) oraz art. 68 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.). Odwołujący się powinien więc w dniu śmierci matki spełniać warunki do uzyskania renty rodzinnej. W tym dniu (22 lipca 2003 r.) odwołujący się był już całkowicie niezdolny do pracy oraz do samodzielnej egzystencji (od dnia 22 kwietnia 2003 r.). Zdaniem Sądu Okręgowego, oznacza to, że spełnia on warunki do uzyskania renty rodzinnej bez względu na wiek, w którym stał się niezdolny do pracy.

Kasację od tego wyroku wniósł Zakład Ubezpieczeń Społecznych-Oddział w Chrzanowie, który zarzucił naruszenie art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach w związku z art. 13 ust. 1 i ust. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych przez przyjęcie, że „wymieniony w ustawie emerytalnej warunek wieku dotyczy tylko całkowitej niezdolności do pracy, natomiast istnienie całkowitej niezdolności do pracy i niezdolności do samodzielnej egzystencji daje uprawnienia do renty rodzinnej niezależnie od tego, kiedy powstały”. Zdaniem organu rentowego, brzmienie art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej wskazuje, że prawo do renty rodzinnej przyznawanej w drodze wyjątku bez względu na wiek, zarówno w przypadku orzeczonej całkowitej niezdolności do pracy, jak i całkowitej niezdolności do pracy oraz samodzielnej egzystencji, jest uzależnione od okresów, w których one powstały, wymienionych w punktach 1 i 2 tego przepisu. Ubezpieczony miał po raz pierwszy stwierdzoną całkowitą niezdolność do pracy w dniu 2 lutego 1990 r., gdy miał skończone 41 lat, natomiast całkowitą niezdolność do pracy i samodzielnej egzystencji stwierdzono u niego od dnia 22 kwietnia 2003 r. Zatem nie spełnił warunku określonego art. 68 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy emerytalnej. Stąd też nie przysługuje mu prawo do jednorazowego odszkodowania z tytułu śmierci matki

wskutek choroby zawodowej. Organ rentowy powołał wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 września 1998 r., II UKN 219/98, uważając, że wynika z niego (na gruncie tak samo brzmiącego art. 39 poprzednio obowiązującej ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.), że inwalidztwo I i II grupy powinno powstać we wskazanych okresach życia. Inaczej natomiast orzekł Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 22 stycznia 2001 r., III AUa 170/00.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, członkom rodziny ubezpieczonego, który zmarł wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, przysługuje jednorazowe odszkodowanie; odszkodowanie to przysługuje również w razie śmierci wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej rencisty, który był uprawniony do renty z ubezpieczenia wypadkowego. Członkami rodziny uprawnionymi do jednorazowego odszkodowania są dzieci własne, dzieci drugiego małżonka, dzieci przysposobione oraz przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym również w ramach rodziny zastępczej, spełniające w dniu śmierci ubezpieczonego lub rencisty warunki uzyskania renty rodzinnej. Odwołującemu się jako synowi rencistki zmarłej wskutek choroby zawodowej przysługuje więc jednorazowe odszkodowanie, jeżeli w chwili jej śmierci (22 lipca 2003 r.) spełniał warunki uzyskania renty rodzinnej. Dla oceny spełnienia tych przesłanek należy odwołać się do art. 68 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach. Zgodnie z tym przepisem, dzieci własne, dzieci drugiego małżonka i dzieci przysposobione mają prawo do renty rodzinnej: 1) do ukończenia 16 lat; 2) do ukończenia nauki w szkole, jeżeli przekroczyły 16 lat życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia, albo 3) bez względu na wiek, jeżeli stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2. W przypadku odwołującego się rozważenia wymaga spełnienie warunków, o których mowa w art. 68 ust. 1 pkt 3 tej ustawy, gdyż w chwili śmierci matki z pewnością nie spełniał przesłanek określonych w art. 68 ust. 1 pkt 1 i 2 oraz art. 68 ust. 2. Przesłanki wynikające z art. 68 ust. 1 pkt 3 tej ustawy polegają na tym, że prawo do renty rodzinnej nabywa dziecko, które stało się całkowicie nie-

zdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy w okresie do ukończenia 16 lat lub do ukończenia nauki w szkole, jeżeli przekroczyły 16 lat życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia. Odwołujący się nie stał się niezdolny do pracy w tych okresach (po raz pierwszy stwierdzono u niego całkowitą niezdolność do pracy w dniu 2 lutego 1990 r., gdy miał ukończone 41 lat życia). Prawo do renty rodzinnej nabyłby więc tylko w razie uznania, że w jego przypadku warunek „stania się niezdolnym do pracy we wskazanych okresach” nie ma zastosowania ze względu na to, iż nie tylko jest całkowicie niezdolny do pracy, ale także jest niezdolny do samodzielnej egzystencji. Inaczej mówiąc, należy dokonać wykładni przepisu przez ocenę, czy warunek „stania się niezdolnym do pracy we wskazanych okresach” dotyczy tylko przypadku, gdy mamy do czynienia wyłącznie z całkowitą niezdolnością do pracy (bo tak jest niewątpliwie), czy też warunek ten dotyczy także całkowitej niezdolności do pracy oraz niezdolności do samodzielnej egzystencji. Przy pierwszym odczytaniu przepisu można odnieść wrażenie, że warunek ten dotyczy obu tych przypadków. Nie potwierdza tego jednak wykładnia logiczna. Przepis skonstruowany jest bowiem w ten sposób, że dwa rodzaje niezdolności do pracy, a więc całkowita niezdolność do pracy i całkowita niezdolność do pracy połączona z niezdolnością do samodzielnej egzystencji, stanowią elementy alternatywy zwykłej, do której na zasadzie koniunkcji dołączony jest trzeci element, czyli warunek „stania się niezdolnym do pracy we wskazanych okresach”. W takim zdaniu złożonym, trzeci element (warunek) z pewnością dotyczy drugiego elementu alternatywy oraz może, ale nie musi dotyczyć pierwszego jej elementu. Z punktu widzenia logiki formalnej można więc twierdzić zarówno, że osoba całkowicie niezdolna do pracy oraz niezdolna do samodzielnej egzystencji musi spełnić warunek stania się niezdolną do pracy we wskazanych okresach, jak i że nie musi spełniać tego warunku. Oznacza to, że wykładnia językowo-logiczna nie daje jednoznacznej odpowiedzi w rozważanej kwestii.

Znaczących wskazówek w analizowanym problemie nie dostarcza wykładnia historyczna. Treść poprzednio obowiązujących przepisów stanowiących odpowiedniki art. 68 ustawy o emeryturach i rentach była bardzo podobna, pomijając kwestie nazewnictwa. Zgodnie z art. 32 ust. 1 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.), dzieci własne, przysposobione i pasierbowie miały prawo do renty rodzinnej, jeżeli: 1) były stanu wolnego, 2) nie przekroczyły 16 lat życia, a w razie uczęszczania do szkoły - 24 lat, a bez względu na wiek, gdy stały się inwalidami I grupy (odpowiednik

całkowitej niezdolności do pracy połączonej z niezdolnością do samodzielnej egzystencji) lub II grupy (odpowiednik całkowitej niezdolności do pracy): a) przed ukończeniem 16 lat życia lub b) w czasie uczęszczania do szkoły przed ukończeniem 24 lat. Według art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (tekst pierwotny w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 28 czerwca 1996 r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym, Dz.U. Nr 100, poz. 461), dzieci własne, dzieci drugiego małżonka i dzieci przysposobione mają prawo do renty rodzinnej: 1) do ukończenia 16 lat życia, 2) do ukończenia nauki w szkole, jeżeli przekroczyły 16 lat życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia, albo 3) bez względu na wiek, jeżeli stały się inwalidami I grupy (odpowiednik całkowitej niezdolności do pracy połączonej z niezdolnością do samodzielnej egzystencji) lub II grupy (odpowiednik całkowitej niezdolności do pracy) w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2. W przepisach tych występowała więc taka sama konstrukcja zdania złożonego przepisu (dwa rodzaje niezdolności do pracy stanowiące elementy alternatywy zwykłej, do której na zasadzie koniunkcji dołączony był trzeci element wskazujący wiek, w którym konieczne było powstanie inwalidztwa). W tym miejscu trzeba wskazać, że wbrew twierdzeniom zawartym w kasacji, w orzecznictwie sądowym nie występuje rozbieżność. Powołany w kasacji wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 września 1998 r., II UKN 219/98 (OSNAPiUS 1999 nr 18, poz. 596), stwierdza bowiem, że brak inwalidztwa II grupy w okresie nauki w szkole, w sytuacji gdy 17-letni uczeń nie kontynuował nauki, uniemożliwia przyznanie renty rodzinnej wnioskodawcy, który stał się inwalidą dopiero w 40 roku życia. Wyrok ten dotyczy więc inwalidztwa II grupy (całkowitej niezdolności do pracy), a nie inwalidztwa I grupy (całkowitej niezdolności do pracy połączonej z niezdolnością do samodzielnej egzystencji). Jak wyżej wskazano przy inwalidztwie II grupy dla nabycia prawa do renty rodzinnej niewątpliwie konieczne jest spełnienie dodatkowego warunku dotyczącego powstania tego inwalidztwa w określonym wieku.

Konieczne w tej sytuacji jest przeprowadzenie wykładni funkcjonalnej i systemowej. W tym zakresie należy stwierdzić, że oba analizowane rodzaje niezdolności do pracy (grupy inwalidztwa) różnią się w sposób zasadniczy. Zgodnie z art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, całkowicie niezdolną do pracy jest osoba, która utraciła zdolność do wykonywania jakiegokolwiek pracy. W przypadku stwierdzenia naruszenia sprawności

organizmu w stopniu powodującym konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych orzeka się niezdolność do samodzielnej egzystencji (art. 13 ust. 5 tej ustawy). Całkowita niezdolność do pracy oraz niezdolność do samodzielnej egzystencji to kwalifikowana dodatkowym elementem całkowita niezdolność do pracy. A więc każda całkowita niezdolność do pracy oraz niezdolność do samodzielnej egzystencji jest równocześnie całkowitą (zwykłą) niezdolnością do pracy. Wracając do treści art. 68 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach można więc stwierdzić, że wyodrębnienie w nim obu tych rodzajów niezdolności do pracy ma logiczny sens tylko wówczas, gdy przyjmie się, że występuje zróżnicowanie w warunkach nabycia prawa do renty rodzinnej. Gdyby oba te rodzaje niezdolności do pracy były połączone z tym samym warunkiem dotyczącym wieku, to wystarczające byłoby połączenie go z całkowitą niezdolnością do pracy, gdyż takie sformułowanie objęłoby oba przypadki (niepotrzebne byłoby dodatkowe wymienianie całkowitej niezdolności do pracy oraz niezdolności do samodzielnej egzystencji). Oba rodzaje niezdolności do pracy różnią się jednak nie tylko wskazaną cechą polegającą na konieczności stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych. W istocie różne są też możliwości podjęcia pracy, gdyż całkowita niezdolność do pracy wcale nie oznacza tego w potocznym znaczeniu. Taka kwalifikacja prawna stanu zdrowia wyklucza możliwość świadczenia pracy w normalnych warunkach. Osoba taka może jednak świadczyć pracę w warunkach chronionych (art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. Nr 123, poz. 776 ze zm. w związku z art. 13 ust. 4 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach). Takiego też przypadku (świadczenia pracy w warunkach chronionych) dotyczy regulacja przewidująca zawieszenie lub zmniejszenie renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy (art. 104 ust. 8 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r.). Świadczenie pracy w warunkach chronionych jest natomiast praktycznie wykluczone w przypadku całkowitej niezdolności do pracy oraz do samodzielnej egzystencji. Jak wyżej wskazano, niezdolność do samodzielnej egzystencji orzeka się w przypadku stwierdzenia naruszenia sprawności organizmu w stopniu powodującym konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych. Przysługuje wówczas dodatek pielęgnacyjny (art. 75 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r.). Skoro w takim przypadku niezdolny do pracy wymaga stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu

podstawowych potrzeb życiowych, to praktycznie niemożliwe jest podjęcie przez niego nie tylko pracy w zwykłych warunkach, ale także pracy w warunkach chronionych. Prowadzi to do wniosku, że warunki nabycia prawa do renty rodzinnej powinny być zróżnicowane dla tych rodzajów niezdolności do pracy ze względu na istotne (relewantne) różnice między nimi z punktu widzenia funkcji renty rodzinnej. Przysługuje ona bowiem osobom, które ze względów zdrowotnych lub społecznych nie są w stanie samodzielnie się utrzymać, przy założeniu, że przed śmiercią ubezpieczonego pokrywał on przynajmniej częściowo koszty ich utrzymania. Inaczej mówiąc, osoba niezdolna do samodzielnej egzystencji powinna być traktowana w zakresie nabycia prawa do renty rodzinnej w sposób uprzywilejowany w stosunku do osoby, która jest „tylko” całkowicie niezdolna do pracy, a w istocie zdolna do pracy w warunkach chronionych, a w każdym razie nie ponosi kosztów pomocy osoby trzeciej w opiece w zakresie zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych. Można wręcz stwierdzić, że gdyby w przypadku obu rodzajów niezdolności do pracy warunki nabycia prawa do renty rodzinnej były takie same, to oznaczałoby to nierówne traktowanie w prawie.

Dlatego należy przyjąć, że całkowita niezdolność do pracy oraz niezdolność do samodzielnej egzystencji dziecka osoby ubezpieczonego w chwili jej śmierci oznacza nabycie prawa do renty rodzinnej niezależnie od tego, w jakim okresie powstała (art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach; tak trafnie Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 22 lutego 2001 r., III AUa 1750/00, Wokanda 2002 nr 9, poz. 38), a jeżeli rencista zmarł wskutek choroby zawodowej, to dziecku przysługuje jednorazowe odszkodowanie na podstawie art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Z tych względów kasacja podlegała oddaleniu na mocy art. 393¹² k.p.c.

=====